
Servii din Transilvania și comitatele învecinate pe parcursul secolului al XIII-lea

Victor V. VIZAUER

Cuvinte cheie: Transilvania, sclavi, secolul XIII, categorie socială, servus.

Keywords: Transylvania, slaves, 13th century, social category, servus.

„La drept vorbind, este inutil să te întrebi dacă libertatea este naturală, fiindcă nu poți să ții nicio ființă în servitute fără s-o nedreptățești și nu există nimic mai potrivit naturii, care este total echitabilă, decât nedreptatea.”

Étienne de la Boétie (1530-1563)

Din Antichitate și până în secolul XIX servitutea – în acest caz sub forma sclaviei – a reprezentat o componentă a relațiilor interumane, fiind prezentă din Britania până în China și din Scandinavia până în Africa, apoi și în Americi, bineînțeles sub diferite forme, grade de dezvoltare și importanță pentru economie.

În rândurile următoare voi încerca să creionez, la modul general, situația sclavilor de pe teritoriul Transilvaniei și a comitatelor învecinate (Caraș, Timiș, Cenad, Arad, Zarand, Solnoc Mijlociu, Crasna, Bihor, Sătmăș și Maramureș, aflate azi, în totalitate sau în mare parte, între granițele României) pe parcursul veacului al XIII-lea, în principal. Informațiile pe care se bazează materialul de față au fost extrase din documentele oficiale edite și cronicile referitoare la secolele menționate.

Poate că o parte dintre cercetătorii evului de mijloc vor considera improprie denumirea de sclavi, însă istoriografia occidentală (britanică, franceză, spaniolă, germană) și chiar central europeană (maghiară și românească mai veche¹) utilizează de multă vreme termeni precum *slaves*, *esclaves*, *esclavos*, *Sklaven* sau *rab-szolga*, cu referire la servii medievali. De asemenea, ar putea să se nască întrebarea: dacă se vorbește despre sclavi, a fost societatea medievală transilvană, în cadrul mai larg al Regatului Maghiar, una sclavagistă? Răspunsul este: nu!

Din punctul de vedere al impactului social și economic au existat două tipuri de societăți: cele sclavagiste și cele care utilizau sclavi. Istoricii consideră o societate ca fiind sclavagistă dacă cel puțin 1/3 din populație era formată din sclavi. Societățile utilizatoare de sclavi erau cele în cadrul cărora sclavii nu jucau un rol determinant, economia bazându-se în primul rând pe munca oamenilor liberi și semiliberi. M. I. Finley vorbea de numai 5 societăți sclavagiste: Grecia și Roma antică, Brazilia și Insulele Caraibe coloniale, precum și Statele Unite înainte de războiul civil², deși au existat și alte situații în care populația servilă era foarte

1 Spre exemplu: Závodszy Levente, *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai*, Budapest, 1904 (Infra: Závodszy 1904); Ioan Russu Șirianu, *Iobăgia, Volumul I. Până la finea secolului XV*, Arad, 1908 (Infra: Russu Șirianu 1908).

2 William D. Phillips, Jr., *La historia de la esclavitud y la historia medieval de la Península Ibérica*, în *Espacio, Tiempo y Forma*, Serie III, H.^o Medieval, t. 23, 2010, pp. 19-165 (p. 151) (Infra: Phillips 2010).

numeroasă, însă departe de acel 1/3 din total: este cazul orașului italian Livorno, unde la începutul secolului al XVII-lea 1 din 12 locuitori era sclav³.

Ținând seama de aceste „norme”, dar și de informațiile furnizate de documente, se poate afirma fără riscul de a greși că societatea medievală transilvană, la fel ca și cea maghiară, a fost una care a utilizat sclavi, însă la o scară destul de redusă⁴.

*

Din nefericire, nu dispunem de foarte multe informații referitoare la servii⁵ din Transilvania secolului XIII (cu atât mai puțin asupra celor din veacurile anterioare), însă din documentele în care sunt menționați, incluzând aici și o parte din spețele Registrului de la Oradea, pot fi surprinse diferite aspecte, directe și indirecte, ale vieții unei slugi, cum ar fi modalitățile de a deveni serv, motivațiile proprietarilor de a îi vinde, dona sau elibera, valoarea lor materială sau beneficiile obținute de pe urma muncii acestora.

Alături de exemplele direct referitoare la Transilvania sau comitatele învecinate, am inclus și câteva cazuri ale unor oameni din alte părți ale Ungariei, însă care au făcut obiectul unor spețe din Registrul de la Oradea, fiind astfel vorba de cazuri din prima treime a veacului al XIII-lea.

Principalele aspecte relative la servii medievali pe care le voi avea în vedere sunt cele referitoare la: termenii prin care erau desemnați sclavii; felul în care erau văzuți în societate; modalitățile prin care se putea ajunge sclav; vânzarea, cumpărarea, donarea, schimbarea sau lăsarea lor ca moștenire; posibilitățile de eliberare din servitute.

Termeni cu care erau desemnați sclavii

Încă din antichitatea romană termenii utilizați pentru desemnarea persoanelor nelibere au fost: *servus*, *verna*, *puer*, *homo*, *mulier*, *ancilla*, *mancipium*⁶. Se făcea deosebire între bărbați și femei cu privire la denumirile folosite, în timp ce bărbații erau numiți *servi*, pentru femei se utiliza termenul *ancilla* / *ancillae*, *serva* fiind întâlnit în sursele antice numai foarte rar⁷.

În perioada medievală sunt întâlniți în continuare termenii de *servus*, *ancilla*, *mancipium*, *puer*⁸, dar apar și denumiri noi. În mediul german era frecventă expresia „oameni proprietate personală” (*homines proprii*), iar servii folosiți ca soldați erau cunoscuți ca *ministerialis*⁹. În Europa de Nord termenul des utilizat pentru a-i desemna pe sclavi este *traelle*, *thrael*, *drell*, toponimele daneze ce conțineau acest cuvânt trădând faptul că în acel loc au muncit sclavi¹⁰.

Cercetând documentele medievale din Burgundia, Nicolas Carrier a surprins evoluția terminologiei privind oamenii neliberi, lucru îngreunat și de faptul că este destul de dificil pentru istorici să stabilească până când se poate vorbi de sclavi și de când apar șerbii: aproximativ până în secolul XII erau numiți *servi* și *mancipia*, în veacul al XII-lea *homines domini*, în secolul următor *homines ligii domini*, iar în veacurile XIV-XV *homines talliabiles ad misericordiam*¹¹. Pe coasta dalmată, la Ragusa, care până la finalul Evului Mediu a fost

Pentru caracteristicile unei „economii sclavagiste” și, implicit, a unei „societați sclavagiste” a se vedea și: Walter Scheidel, *Slavery in the Roman economy*, Stanford University, 2010, p. 2 (și nota 1, p. 2), <https://www.princeton.edu/~pswpc/pdfs/scheidel/091003.pdf> (22.05.2017).

3 Ariel Salzmann, *Migrants in Chains: On the Enslavement of Muslims in Renaissance and Enlightenment Europe*, în *Religions*, 4, 2013, pp. 391-411 (p. 396) (Infra: Salzmann 2013).

4 De pildă, în Anglia veacului al XI-lea, după datele oferite de *Domesday Book*, sclavii reprezentau circa 9% din populație și numărul lor era în scădere, cf. Pószán László, *Rabszolgák a középkori Baltikumban*, pp. 873-886, în *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére*, vol. II, ed. Bárány Attila, Dreska Gábor, Szovák Kornél, Budapest-Debrecen, 2014, p. 875 (Infra: Pószán 2014).

5 Referitor la servii medievali am utilizat atât termenul serv, preluat din limba latină (de la *servus* = sclav), cât și pe cele de sclav și slugă / slujnică (de la maghiarul *solga* / *sulga*, folosit în multe documente ale vremii).

6 D. Tudor, *Istoria sclavajului în Dacia*, Edit. Academiei R.P.R., București, 1957, p. 12 (Infra: Tudor 1957).

7 Tudor 1957, pp. 13-14.

8 În Franța medievală prin *puer* se înțelegea un sclav domestic, cf. Marc Bloch, *Societatea feudală*, vol. I, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1996, p. 171 (Infra: Bloch 1996).

9 Pószán 2014, p. 875.

10 Pószán 2014, p. 876.

11 Nicolas Carrier, *De l'esclavage au servage dans le royaume de Bourgogne (VIIIe-XIIe siècle)*, în *Sciences de l'Homme et de la Société* (HAL), 2014, p. 1: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00973226/document> (17.11.2017) (Infra: Carrier 2014).